AKADEMİK TARİH VE DÜŞÜNCE DERGİSİ
Academic Journal of History and Idea

Research Article

Received: 28.02.2025 **Accepted: 23.03.2026**

Cevdet Teke*
https://orcid.org/0000-0002-6496-5915

1951 yılında Konya'da "irtica" algısı ve devlet denetimi: Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan raporu çerçevesinde bir inceleme**

Reactionary Activity and State Control in Konya in 1951: An Analysis of the Report of Chief Civil Inspector Hasip Koylan

Öz

Bu çalışma, 1951 yılında Konya ilinde "irticai hadise ve hareketlerin" araştırılması amacıyla görevlendirilen Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan tarafından hazırlanarak İçişleri Bakanlığı'na sunulan raporu merkezine almaktadır. Çalışma, söz konusu raporun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan siyasal ve idarî süreci, Konya Valiliği ve Cumhuriyet Savcılığı tarafından gönderilen yazılar ile dönemin basınında yer alan haberler çerçevesinde ele almaktadır. Özellikle 9 Şubat 1951 tarihli savcılık yazısı, valilik raporları ve Mart 1951'de Konya Demokrat Parti Kongresi etrafında şekillenen basın tartışmaları, Konya'nın "irtica tehlikesi" bağlamında yeniden problemli bir taşra alanı olarak kodlandığını göstermektedir. Çalışmada, irticanın fiilî bir ayaklanmadan ziyade vaazlar, basın faaliyetleri, parti kongreleri ve toplumsal söylentiler üzerinden inşa edilen bir güvenlik söylemi olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda makale, erken Demokrat Parti döneminde merkezî idarenin taşraya bakışını, laiklik ve inkılapların korunması söylemi etrafında şekillenen denetim mekanizmaları üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Konya, irtica, basın, resmî raporlar*

Abstract

This study examines the construction of "reactionary activity" (irtica) as a security concern in Konya in 1951, focusing on a report prepared by Chief Civil Inspector Hasip Koylan and submitted to the Ministry of the Interior. While existing scholarship has addressed the early Democrat Party period in terms of center–periphery relations and secularism, the role of administrative reporting and public discourse in framing local developments as security issues remains underexplored. The article argues that "reactionary activity" in this context did not correspond to an actual insurrectionary movement but was discursively constructed through bureaucratic documentation and media narratives. The analysis is based on Koylan's report, official correspondence from the Konya Governorship and the Public Prosecutor's Office, and contemporary press coverage. Particular attention is given to the prosecutor's letter dated 9 February 1951, gubernatorial reports, and press debates surrounding the

**Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Van, Türkiye, cevdetteke@yyu.edu.tr*

Citation: Teke, C. (2026). 1951 yılında Konya'da "irtica" algısı ve devlet denetimi: Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan raporu çerçevesinde bir inceleme. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 13*(2). 1-15. *https://doi.org/10.46868/atdd.2026.1076*

Copyright and License Statement

All publication and copyright of this article are held by the Journal of Academic History and Ideas / Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. The article is made available by the journal as open access under the terms of the Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Under this license, the article may be used, reproduced, shared, adapted, and translated in any medium or format for non-commercial purposes, provided that proper scholarly attribution is given to the author(s) and the journal. The scientific, legal, and ethical responsibility for the content of the works published in the journal rests entirely with the author(s). The journal's editors and editorial board cannot be held responsible for this content. All requests concerning commercial reuse must be directed to the journal's editorial board at akademiktarihvedusunce@gmail.com.

Konya Democrat Party Congress in March 1951. The findings indicate that Konya was redefined as a problematic provincial space through a discourse of "reactionary threat," shaped not by concrete acts of rebellion but by sermons, press activities, party congresses, and circulating social rumors. The study demonstrates that early Democrat Party governance relied on discursive and administrative mechanisms of surveillance and control structured around the protection of secularism and republican reforms. In doing so, it contributes to the literature on state–society relations in modern Turkey.

Keywords: *Democrat Party, Konya, official reports, press, reactionary activity*

Giriş

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyasal iktidarı devralan ve bu konumunu 14 Mayıs 1950'ye kadar sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), radikal Batılılaşma ve modernleşme hamlelerinin başlıca siyasal taşıyıcısı olarak öne çıkmıştır. Tek parti yönetimi boyunca CHP'nin Türk siyasal hayatındaki temel işlevi, Osmanlı'dan devralınan siyasal ve toplumsal mirasın hangi unsurlarının sürdürüleceği, hangilerinin ise tasfiye edileceği sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen inkılapların önemli bir bölümü, Osmanlı Devleti'nin dinî ve hukukî karakterine yönelik doğrudan müdahaleler niteliği taşımaktadır.

Kemalist reformların en karakteristik unsurlarından biri olan laiklik, bu müdahalelerin temel çerçevesini oluşturmuştur. Laiklik politikaları kapsamında üç ana faaliyet alanı öne çıkmıştır. İlk olarak devlet, eğitim ve hukuk alanları laikleştirilerek kurumsallaşmış İslâmî geleneklerin etkili olduğu yapılar dönüştürülmüştür. İkinci olarak, dinsel simgelerin kamusal alandaki görünürlüğü sınırlandırılmış ve bunların yerine Avrupa uygarlığını temsil eden semboller ikame edilmiştir. Üçüncü olarak ise toplumsal yaşamın laikleştirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda popüler İslam anlayışının kamusal etkisinin azaltılması amaçlanmıştır (Zürcher, 2000).

Bu çerçevede hilafetin kaldırılması, şer'î hukukun yerine laik hukuk sisteminin benimsenmesi, tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması, İslam kültürüyle bağını sağlayan Arap alfabesinin terk edilerek Latin alfabesinin kabulü ve din eğitiminin kamusal alandan büyük ölçüde çıkarılması, erken Cumhuriyet döneminin en belirgin dönüşüm adımları arasında yer almaktadır (Özipek, 2005; Ahmad, 2006). Demokratik siyasal rekabetin bulunmadığı bu dönemde söz konusu inkılaplar, özellikle din politikaları ekseninde yoğun tartışmalara yol açmakla birlikte, devletin dinle kurduğu ilişki toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Bu tartışmalar, ilerleyen yıllarda tek parti döneminde gerçekleştirilen reformların sürdürülüp sürdürülmemesi meselesini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve çok partili hayata geçiş sürecinin zihinsel arka planını oluşturan temel unsurlardan biri hâline gelmiştir (Levent, 2021).

II. Dünya Savaşı'nın sonunda dünyada değişen konjonktürel yapı ile birlikte CHP'de de bir dönüşüm yaşanmıştır. Ancak 1945'teki bu değişimde, vesayetçi tek parti rejimini meşrulaştıran temel argümanların büyük ölçüde devam ettiği görülmektedir. Ne dış tehdit algısı ortadan kalkmış, ne irtica tamamen yatıştırılmış, ne de inkılaplar tam anlamıyla güvence altına alınmıştır (Koçak, 2010). Türkiye'de çok partili siyasal hayat 1946 yılında başlamış olmakla birlikte, 1950 seçimleriyle birlikte iktidarın CHP'den Demokrat Parti'ye (DP) geçmesi, bazı yerel bağlamlarda siyasal ve

toplumsal dengelerin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır (Koca, 2023). Bu bağlamda DP, demokrasiyi geliştirmeyi, bireysel hak ve özgürlükleri artırmayı ve halk egemenliğini esas alan bir siyasal programla iktidara talip olmuştur (Afşar, 2019). DP'nin ayrıca, dindar politika açısından bir umut kaynağı olarak görülmesinin yanı sıra, İslamcı ve milliyetçi-muhafazakâr kesimler tarafından bir umut olarak inşa edildiğini belirtmek gerekir (Bora, 2017).[1]

Ne var ki, Demokrat Parti'ye (DP) yüklenen bu siyasal ve ideolojik beklentiler, özellikle yerel düzeyde dinî söylem ve pratiklerin daha görünür hâle gelmesiyle somut biçimde ortaya çıkmıştır. Bu durum, bazı vilayetlerde laiklik anlayışı ve kamu düzeni açısından yeni bir hassasiyet alanı doğurarak idarî ve adlî makamların müdahil olduğu bir izleme sürecini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, dinî söylem ve faaliyetlere ilişkin gelişmeler idarî ve adlî makamların dikkatini çekmiş ve söz konusu gelişmeler resmî raporlar aracılığıyla merkeze aktarılmıştır. Konya ili, tarihsel arka planı, toplumsal yapısı ve basında yer alan tartışmalar nedeniyle bu süreçte yakından izlenen yerleşim birimlerinden biri olmuştur. 1951 yılı başlarında Konya Valiliği ile Cumhuriyet Savcılığı tarafından ilgili bakanlıklara gönderilen raporlar, vilayette "geriliğe doğru meyil" olarak nitelendirilen bazı eğilimlere ilişkin ihtiyatlı tespitler içermektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13). Söz konusu raporlar, irticai faaliyet iddialarını yalnızca münferit olaylar çerçevesinde ele almakla kalmayıp, vaaz ve hutbelerde dile getirilen söylemler, parti faaliyetleri, yerel hadiseler ve basın yayınlarıyla birlikte değerlendirmektedir. Bu idarî ve adlî belgeler, dönemin merkezî yönetiminin Konya'daki gelişmeleri nasıl algıladığını ve hangi araçlar üzerinden değerlendirdiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada "irtica" kavramı, dönemin resmî belgelerinde ve basın söyleminde kullanılan anlamı çerçevesinde ele alınmaktadır. Kavram, fiilî bir ayaklanma ya da örgütlü bir siyasal hareketi ifade etmekten ziyade, merkezî idarenin laiklik ve inkılap hassasiyetleri doğrultusunda taşrayı denetleme ihtiyacını meşrulaştıran bir güvenlik söylemi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla "irtica", bu çalışmada analitik bir kategori olmaktan çok, devletin tehdit algısını ve denetim reflekslerini görünür kılan tarihsel bir söylem olarak kullanılmaktadır.

Raporun Ortaya Çıkışı: Tarihsel ve İdari Zemin

1950 Genel Seçimleri sonucunda Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de siyasal hayatın çerçevesi ve kamuoyunun beklentileri önemli ölçüde değişmiştir. Tek Parti Dönemi'nin ardından çok partili düzenin fiilen yerleşmeye başladığı bu süreçte, din–siyaset ilişkileri başta olmak üzere toplumsal alanda bastırılmış taleplerin daha görünür hâle geldiği görülmektedir. Genel merkezin görece laikliği savunduğu DP içerisinde, laiklikten rahatsız olan belirli bir dinî/muhafazakâr kesimin özellikle yerel teşkilatlarda yer aldığı ve amaçlarını bu parti

[1] Cem Eroğul, Demokrat Parti'nin laiklik hususunda yürüttüğü yumuşak politikanın, kendi bünyesinde de birtakım teokratik eğilimlerin belirmesine yol açtığını belirtmektedir (Eroğul, 1990).

çatısı altında gerçekleştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır (Koca, 2023). Bu genel dönüşümün yerel düzeydeki yansımalarını somut biçimde gözlemlemek mümkündür; bu bağlamda Konya da yakından izlenen illerden biri olmuştur. Vilayet düzeyinde yapılan gözlem ve değerlendirmeler, idarî ve adlî makamlar tarafından raporlar hâlinde ilgili bakanlıklara aktarılmıştır .

Konya Valiliği tarafından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen 9 Şubat 1951 tarih ve 364 sayılı raporda, Konya'nın yakın geçmişinde anlatılagelen irticai bir isyan tecrübesine atıf yapılarak, bu döneme ait zihniyetin görünmeyen kalıntılarının hâlen mevcut olabileceği ihtimali dile getirilmektedir. Raporda, özellikle dinî konular ve gelenekler etrafında şekillenen bazı taassup temelli eğilimlerin zamanla laiklik ilkesiyle bağdaşmayan tezahürler gösterebileceği vurgulanmaktadır. Bu nedenle rejim ve inkılap esaslarının korunabilmesi için emniyet güçlerinin en küçük olayları dahi ciddiyetle ele aldığı, muhtemel gelişmelerin önüne geçebilmek amacıyla elde edilen emare ve delillerin idarî ve adlî açıdan değerlendirildiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede yapılan incelemelerde karşılaşılan çeşitli olayların raporda ayrıntılı biçimde sıralandığı görülmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13).

Valilik raporunda, vaaz ve hutbelerde dile getirilen bazı söylemler özetle; mirasın Medenî Kanun hükümlerine göre değil şeriat esaslarına göre paylaştırılması gerektiği, kadınların yüzlerinin açık gezmesine müsaade eden erkeklerin kâfir sayılması, cephede ölenlerin şehit kabul edilmesiyle birlikte yağma, müsadere ve kadınlara yönelik saldırılar hakkında değerlendirme yapılmaması, evlerde beneksiz beyaz horoz bulundurulmasının ve sabah namazına bu horozun sesiyle kalkmanın dinen makbul olduğu, kadınlarla dans etmenin bedenî temas anlamına geldiği yönünde telkinlerin bulunduğu şeklinde aktarılmaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-3). Bu bağlamda, "Postalcı Hoca" olarak tanınan Hacı Rahim Ongun'un 26 Aralık 1950 tarihinde Kapu Camii'nde verdiği vaazda, Medenî Kanun'un miras hükümlerine rağmen şeriat esaslarına göre kadının bir, erkeğin iki hisse alması gerektiğini ifade ettiği; ayrıca kadınların yüzünü açık bırakmasına müsaade eden erkeklerin kâfir sayılacağı ve balolarda yapılan dansların beden teması anlamına geldiği yönünde açıklamalarda bulunduğu bildirilmektedir. Vaazı dinleyenler arasında tanınmış kişilerin bulunduğu, ancak bu kişilerin çevresel baskı ve zarar görme endişesi nedeniyle adlî takibe esas olacak şekilde ifade vermekten kaçındıkları da raporda belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-4). Öte yandan Valilik raporunda, vaizlerin söz konusu konularda sistematik bir söylem geliştirdiklerinin her vakada kesin biçimde tespit edilemediği de ifade edilmektedir. Postalcı Hoca'nın bu telkinlerinin nasıl tespit edildiğine ilişkin soruya karşılık olarak Valilik, 27 Mart 1951 tarih ve 771 sayılı yazıyla konunun Emniyet Müdürü Baha Ural ve sivil polis memuru Ali Rıza Yiğit tarafından tahkik edildiğini ve bu kişilerin raporlarının Bakanlığa iletildiğini bildirmiştir.

Emniyet Müdürü Baha Ural'ın 6 Ocak 1951 tarihli raporunda, söz konusu vaizin kadınların yüzlerini açmasının ve kadın-erkek dansının günah olduğu, mal sahibinin rızası olmadan ev ve

dükkânlarda oturmanın günah sayıldığı ve bu davranışların "Bolşeviklik" olarak nitelendirildiği yönünde ifadeler kullandığı aktarılmaktadır. Bununla birlikte, bu bilgileri aktaran kişilerin ifadelerini resmî makamlarda inkâr edebileceklerini belirttikleri ve bazı tanıkların vaizin ileri yaşta olması nedeniyle söylediklerinin farkında olmayabileceğini ifade ettikleri de kaydedilmiştir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-4). Sivil polis memuru Ali Rıza Yiğit'in 8 Ocak 1951 tarihli raporunda ise, söz konusu vaizin hutbede benzer içerikte açıklamalarda bulunduğu ve özellikle kadın-erkek temasına ilişkin eleştiriler dile getirdiği yönünde tespitler yer almaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-5). Valilik raporunda ayrıca, vaizlerin söylemlerine paralel olarak parti kongrelerinde de dinî taleplerin gündeme geldiğine dair duyumlar bulunduğu belirtilmektedir. Bu talepler arasında; okullarda din derslerinin zorunlu hâle getirilmesi, mirasın şeriat esaslarına göre paylaştırılması, mahkemelerde yeminlerin Kur'an üzerine yapılması, hafta tatilinin cuma gününe alınması, şapka yerine fes giyilmesi, Arap harfleriyle dinî öğretim yapılması, boşanmanın kolaylaştırılması, kadınların sosyal ve çalışma hayatından çekilmesi ve sarık kullanımına izin verilmesi gibi istekler yer almaktadır. Bu taleplerin bir kısmının açıkça dile getirildiği, bir kısmının ise söylentiler ve telkinler yoluyla yayıldığı ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-6). Raporda ayrıca Konya ve çevresinde meydana geldiği bildirilen bazı olaylara da yer verilmektedir. Karaman ilçesinde bir şahsın mehdilik iddiasında bulunduğu, mucize göstereceğini ve kendisine inananları asker yapacağını söylediği; ayrıca halifesi olduğu belirtilen bir başka kişinin de bu iddiaları desteklediği aktarılmaktadır. Bunun yanında bazı köylerde Arapça eğitim verildiği ve çeşitli dinî ritüeller gerçekleştirildiği yönünde bilgiler de raporda yer almaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-9). Valilik raporunun devamında, din ve irtica konularının basında daha fazla yer bulmaya başladığı, bazı yayınlarda Kemalizme yönelik eleştirilerin millî duyguları zedeleyici nitelikte görüldüğü ve bu nedenle adlî süreçlerin başlatıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yerel basında polemiklerin arttığı ve bazı yazılarda ağır ithamların dile getirildiği ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-10).

Raporda ayrıca, parti mensuplarının dinî konularda verdikleri aşırı vaatlerin bazı kesimlerde beklenti oluşturduğu ve bu beklentilerin zaman zaman fiilî uygulamalara dönüşme eğilimi gösterdiği ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-11). Bu nedenle, söz konusu eğilimlerin büyümeden kontrol altına alınması gerektiği vurgulanmakta; parti teşkilatlarının bu süreçte daha dikkatli davranması, basın yayınlarının denetlenmesi ve merkezî yönetimin açık ve caydırıcı bir tutum sergilemesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Konya'nın özellikleri dikkate alınarak emniyet teşkilatının güçlendirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-12). Valilik değerlendirmesinde, dinî konular etrafında şekillenen bazı davranışların zamanla laiklik ilkesiyle uyumsuz hâle gelebileceği yönünde bir kaygı öne çıkmaktadır. Bu nedenle emniyet birimlerinin en küçük gelişmeleri dahi yakından takip ettiği ve olası risklere karşı hazırlıklı olmaya çalıştığı

belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-14). Bu yaklaşım, Konya'da kesinleşmiş bir tehditten ziyade sürekli bir gözetim ve izleme pratiğinin varlığına işaret etmektedir.

Bu idarî hassasiyet, Konya Cumhuriyet Savcılığı'nın 9 Şubat 1951 tarihli yazısında da benzer biçimde görülmektedir. Savcılık tarafından Adalet Bakanlığı'na gönderilen ve bir sureti İçişleri Bakanlığı'na iletilen yazıda, Konya'da geriliğe doğru bir eğilim bulunduğu ve bu eğilimin dinî duygular üzerinden hareket eden bazı kişiler tarafından teşvik edildiği ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-15). Ayrıca, bazı dinî uygulamalara yönelik serbestliklerin istismar edildiği ve bu durumun inkılap karşıtı faaliyetler için bir zemin oluşturabileceği belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-16).

Savcı raporunda, basında yer alan bazı yayınların laiklik ilkesine aykırı ve toplumsal hassasiyetleri tahrik edici nitelikte olduğu, henüz zayıf olmakla birlikte büyüme potansiyeli taşıyan bu eğilimlere karşı gerekli tedbirlerin alındığı, ancak durumun yine de dikkatle izlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-18). Konya Cumhuriyet Savcılığı raporunun, Valilik raporuyla aynı tarihte hazırlanmış olması ve içerik bakımından büyük ölçüde örtüşmesi, idarî ve adlî makamların bu süreci ortak bir değerlendirme çerçevesinde ele aldıklarını göstermektedir.

Kamuoyu ve Basın Yayınlarının Sürece Etkisi

Konya'daki idarî değerlendirmelerin merkezî idarenin gündeminde ağırlık kazanmasında, dönemin ulusal basınında yer alan yayınların da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mart 1951'de Demokrat Parti'nin (DP) Kadınhanı ilçe kongresinde bir delegenin "kadınlar çarşafa" sloganı atması ve fes, sarık ile Arap harflerinin geri getirilmesine yönelik taleplerin dile getirilmesi, ulusal basında geniş yankı uyandırarak ciddi tepkilere yol açmıştır (Türkmen & Tekinsoy, 2021). Bu bağlamda Konya DP kongresi etrafında şekillenen haberler, farklı gazetelerde farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır .

Bu çerçevede ilk dikkat çekici yayın, *Vatan* gazetesinin 12 Mart 1951 tarihli nüshasında yayımlanan ve Ahmet Emin Yalman tarafından kaleme alınan "Kızıl Ruhlu Kara Kuvvet" başlıklı başyazıdır. Söz konusu yazıda, Sovyet Rusya'nın Özbekistan merkezli olarak Müslüman toplumlarda dinî taassup ve irticai hareketleri kışkırttığı ileri sürülmekte; bu faaliyetlerin amacının ilerleme ve modernleşme eğilimlerini ortadan kaldırarak toplumları geriye götürmek olduğu savunulmaktadır. Yazıda, Türkiye'de gözlemlenen irtica eğilimlerinin ve Atatürk ile inkılaplara yönelik eleştirilerin yerli bir hareket olmadığı özellikle vurgulanmakta ve bu gelişmelerin dış kaynaklı bir tertibin ürünü olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda Konya'da gerçekleştirilen DP kongresinin bu tür eğilimler için bir zemin oluşturduğu ileri sürülmekte ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin temsil ettiği düşünsel mirasla özdeşleşen Konya'nın bu tür tartışmalarla anılmasının dikkat çekici olduğu belirtilmektedir. Yazıda ayrıca şapka yerine fes kullanılması, kadınların çarşafa yönlendirilmesi, Arap harflerine dönüş, Medenî Kanun'un yerine şer'î düzenlemelerin getirilmesi

ve çok eşliliğe izin verilmesi gibi taleplerin dile getirildiği yönündeki iddialara yer verilmekte ve bu görüşleri savunduğu ileri sürülen kişilerin DP'den ihraç edilmesi gerektiği yönünde beklenti ifade edilmektedir (Yalman, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-19).

Vatan gazetesinin 13 Mart 1951 tarihli nüshasında ise Konya'ya gönderilen muhabir Recep Bilginer'in izlenimlerine dayanılarak, şehirde gündelik yaşam içinde irtica olarak nitelendirilebilecek yaygın bir durumun gözlemlenmediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Konya'nın Bozkır ilçesinden Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı'na gönderildiği ileri sürülen bir mektupta, DP'nin bazı mensuplarının seçim öncesinde verdikleri dinî vaatleri yerine getirmedikleri dile getirilmektedir. Aynı haberde, bazı vaizlerin çok eşlilik, kadınların örtünmesi ve Mecelle hükümlerinin uygulanması yönünde telkinlerde bulundukları ve bu kişiler hakkında idarî ve adlî takibat başlatıldığı belirtilmektedir. Kadınhanı ilçe kongresinde dile getirildiği iddia edilen talepler de benzer şekilde sıralanmakta ve DP'nin bu iddialar karşısında kapsamlı bir inceleme yürütmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Vatan, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-20). Aynı gazete, İstanbul DP teşkilatından yapılan açıklamalara yer vererek söz konusu iddiaların partiden ayrılmış bazı kişiler tarafından kasıtlı biçimde gündeme getirildiğini ileri sürmektedir (Vatan, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-21).

Benzer iddialar *Son Posta* gazetesinin 13 Mart 1951 tarihli nüshasında da yer almıştır. Gazetede, Ahmet Emin Yalman'ın yazısında dile getirilen iddialar üzerine Konya DP İl Başkanı'ndan açıklama istendiği, İl Başkanı'nın ise kongrede bu yönde bir karar alınmadığını, yalnızca bazı delegelerin dinî ve toplumsal konulara ilişkin temennilerini dile getirdiklerini ifade ettiği aktarılmaktadır. Ayrıca Konya'dan gönderilen bir telgrafta, irtica iddialarının DP'yi yıpratmaya yönelik bir girişim olabileceği görüşüne yer verilmektedir (Son Posta, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-23).

Zafer gazetesinin 13 Mart 1951 tarihli nüshasında yayımlanan ve Mümtaz Faik Fenik imzasını taşıyan yazıda ise, Konya'da irticai bir kalkışmanın söz konusu olmadığı savunulmakta ve iddiaların bir parti kongresinden ziyade bireysel söylemlerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Yazıda ayrıca yetkililerin gerekli soruşturmaları başlattığı ve Konya halkının inkılaplara bağlı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bazı milletvekillerinin bu tür taleplerin kısa sürede gerçekleşeceği yönünde ifadeler kullandığı iddiası ihtiyatlı bir biçimde ele alınmaktadır (Fenik, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-24).

Son Telgraf gazetesinin 13 Mart 1951 tarihli nüshasında ise Kadınhanı ilçesinde yapılan kongrede dile getirildiği ileri sürülen talepler ayrıntılı biçimde aktarılmakta ve bu taleplerin kamuoyunda uzun süreli tartışmalara yol açtığı belirtilmektedir. Haberde ayrıca bu taleplerin seçim sürecinde verilen ölçüsüz vaatlerin bir sonucu olabileceği değerlendirmesine yer verilmekte ve

Konya Valisi'nin konunun siyasi boyutuna dikkat çektiği ifade edilmektedir (Son Telgraf, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-25).

Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan haberlerde ise söz konusu iddiaların Demokrat Parti tarafından reddedildiği ve bunların bir karalama kampanyasının ürünü olduğu ileri sürülmektedir (Cumhuriyet, 1951). Benzer şekilde *Ulus* gazetesinin 14 Mart 1951 tarihli nüshasında yer alan haberlerde de bu iddiaların kamuoyunda geniş yankı uyandırdığı ve bazı kişilerin irtica suçlamasıyla adlî makamlara sevk edildiği ifade edilmektedir (Ulus, 1951; BCA, 30.10.0.0.103.675.13-27).

Ulusal basında yer alan bu haber ve yorumlar, münferit olayları genelleştirerek Konya'yı irtica tehdidiyle özdeşleştiren bir çerçeve üretmiş ve yerel söylentiler bu yolla ulusal düzeyde bir rejim güvenliği meselesi olarak sunulmuştur. Bu yayınlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Konya'daki gelişmelerin basında farklı siyasal bakış açılarıyla ele alındığı ve irtica tartışmasının kamuoyunda güçlü bir gündem oluşturduğu görülmektedir. Bu süreçte basın, irticayı yalnızca aktaran değil, aynı zamanda onu anlamlandıran ve siyasal bir sorun hâline getiren bir aracı işlevi üstlenmiştir.

Nitekim dönemin İçişleri Bakanı Halil Özyörük de yaptığı açıklamada Konya'da inceleme yürütmek üzere müfettiş görevlendirildiğini belirtmiş ve kamuoyuna yansıyan iddiaların gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Özyörük, münferit bazı taassup eğilimlerinin her yerde görülebileceğini, ancak bunların örgütlü ve kitlesel bir hareket niteliği taşımadığını özellikle vurgulamıştır (Kırkpınar, 2018). Bununla birlikte basın yayınları, valilik ve savcılık raporlarından bağımsız olmakla birlikte aynı olay ve iddiaları görünür kılarak merkezî yönetimin meseleyi laiklik ve inkılapların korunması bağlamında daha ciddiyetle ele almasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda hem idarî raporlar hem de eş zamanlı basın yansımaları, merkezî idarenin dikkatini Konya'ya yöneltmesinde ve İçişleri Bakanlığı'nın harekete geçmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan'ın Konya'daki İncelemesi ve Değerlendirmeleri

Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan, Konya Valiliği tarafından Bakanlığa gönderilen ve laiklik ilkesiyle bağdaşmadığı ileri sürülen bazı dinî nitelikli faaliyetler ile Konya Cumhuriyet Savcılığı'nın Adalet Bakanlığı'na ilettiği raporlar ve basında yer alan haberler üzerine, söz konusu iddiaların mahiyetini ve dayanaklarını yerinde incelemek amacıyla görevlendirilmiştir. Koylan, Bakanlıktan aldığı 15 Mart 1951 tarihli ve 840/9 sayılı emir doğrultusunda 16 Mart 1951 tarihinde Konya'ya giderek incelemelerine başlamıştır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-2). Koylan, Konya merkezinin yanı sıra Bozkır, Karaman, Kadınhanı, Ilgın, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Karapınar, Ereğli ve Cihanbeyli ilçelerini de ziyaret etmiştir. Söz konusu ilçelerde idarî ve adlî mercilerle görüşmeler yaparak iddialara konu olan olayları yerinde tetkik etmiştir. Yapılan bu temaslar sonucunda elde edilen bilgi, kanaat ve değerlendirmeler ayrıntılı bir rapor hâlinde 5 Nisan 1951 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na sunulmuştur (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-3) .

Raporda sırasıyla; Valiliğin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda yer alan iddialar, irticaî telkinlerde bulunduğu ileri sürülen vaizler, parti kongrelerinde dile getirilen dinî talepler, muhtelif yerlerde meydana gelen bazı olaylar, basında din ve irtica konularına ilişkin yayınlar, halka yapıldığı iddia edilen dinî vaatler, Konya Cumhuriyet Savcılığı'nın Adalet Bakanlığı'na sunduğu bilgiler, son dönemdeki adlî vakalar, suç istatistikleri, istihbarat birimlerinin verdiği bilgiler ve Konya emniyet teşkilatının genel durumu ele alınmaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-3).

Bu çerçevede Koylan, Valilik raporunda "Postalcı Hoca" olarak anılan Hacı Rahim Ongun hakkında yürütülen incelemeyi ayrıntılı biçimde değerlendirmektedir. Konya Emniyet Müdürü'nün verdiği bilgiye göre, söz konusu vaizin hutbesini dinlediği belirtilen bazı doktorların ifadelerinde çelişkili ve çekingen bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Dâhiliye Uzmanı Doktor İsmail Hakkı Kutkan, hocanın böyle bir konuşma yaptığını tam olarak anlayamadığını ve isminin bu meseleye karıştırılmamasını istemiş; Göz Hastalıkları Uzmanı Doktor Hulki Amil Keymen ise hutbeyi işittiğini ancak ayrıntıları hatırlamadığını beyan ederek soruşturma dışında kalmayı tercih etmiştir. Emniyet Müdürlüğü'nün yürüttüğü incelemede, Hacı Rahim Ongun'un kadınların açık giyinmesi, dans edilmesi ve mal sahibinin rızası dışında ev ve dükkânlarda oturulmasının günah olduğu yönünde ifadeler kullandığı anlaşılmış; ancak Valilik raporunda iddia edildiği gibi Medenî Kanun'un miras hükümlerine karşı açık bir söylemde bulunduğu hususu teyit edilememiştir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-5). Koylan, bu olayda dikkat çekici noktanın, vaazı dinlediği anlaşılan aydın kişilerin şahsi endişelerle tanıklıktan kaçınmaları olduğunu belirtmektedir. Valiliğin meseleyi daha kapsamlı biçimde soruşturması ve gerekirse Sağlık Bakanlığı'nı bilgilendirmesi gerektiği yönünde görüş bildirdiği görülmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-5).

Raporda, Demokrat Parti kongrelerinde dile getirildiği ileri sürülen dinî talepler de ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Valilik raporunda, parti kongrelerinde din eğitiminin zorunlu hâle getirilmesi, mirasın şer'î esaslara göre düzenlenmesi, mahkemelerde Kur'an üzerine yemin edilmesi, cuma tatilinin kabulü, fes ve sarık kullanımı, Arap harfleriyle eğitim, boşanmanın kolaylaştırılması ve kadınların çalışma hayatından çekilmesi gibi taleplerin öne sürüldüğü belirtilmektedir. Ancak Koylan, bu taleplerin kimler tarafından ve hangi kongrelerde dile getirildiğinin açıkça belirtilmemesi üzerine Valilikten ayrıntılı bilgi talep etmiştir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-6). Valilik, 27 Mart 1951 tarihli cevabında Kadınhanı Demokrat Parti ilçe kongresinde bir delegenin fes, sarık, Mecelle ve şer'î hükümlerle ilgili taleplerde bulunduğunu bildirmiştir. Bu konuşma sırasında hoparlörlerin kapatıldığı, söz konusu kişiye gerekli karşılığın verildiği belirtilmiştir. Kongreden çıkan Konya Milletvekili Ebuzziya Ziyat Bey'in, kaymakama bu tür taleplere izin verilmemesi yönünde uyarıda bulunduğu aktarılmıştır. Valilik, olayın yalnızca bilgisine ulaştığını ve ayrıntılı incelemenin milletvekillerinin beyanlarıyla yapılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca il kongresinde bazı delegelerin benzer taleplerde bulunduğu, ancak bu isteklere uygun cevaplar verildiği belirtilmiştir. Seçim

sürecinde dinî içerikli vaatlerin halk arasında yaygınlaştığı ve bu vaatlerin kongrelere yansıdığı yönünde söylentiler bulunduğu da rapora eklenmiştir. Bu bağlamda Konya Demokrat Parti il yönetiminden de bilgi talep edilmiştir. Partiden gelen cevapta, Konya merkez ve Kadınhanı kongrelerinde laikliğe veya parti programına aykırı taleplerin dile getirilmediği bildirilmiştir. Kadınhanı'nda bir delegenin dinî kıyafetlere ilişkin talebine, milletvekilleri tarafından bunun kamu yararıyla ilgisi olmadığı yönünde açıklama yapıldığı ve bu talebin zapta geçirilmesine gerek görülmediği ifade edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-7). Ayrıca mirasın şer'î esaslara göre düzenlenmesi, cuma tatilinin kabulü ve fes kullanımına izin verilmesi gibi taleplerin ileri sürüldüğüne dair iddiaların gerçeği yansıtmadığı vurgulanmıştır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-8).

Karaman ilçesinde meydana geldiği bildirilen bazı olaylar da raporda değerlendirilmektedir. Bu çerçevede mehdilik iddiasında bulunduğu ileri sürülen bir şahsın adlî makamlara sevk edildiği, Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesi uyarınca tutuklanarak bir süre cezaevinde kaldıktan sonra tahliye edildiği ve yargılamasının tutuksuz olarak devam ettiği belirtilmektedir. Söz konusu kişi ile kendisini halife olarak tanıtan şahsın mahkeme sürecinde suçlamaları inkâr ettikleri, ancak olayın tanık beyanlarıyla teyit edildiği kaydedilmiştir. Raporda ayrıca Arap harfleriyle eğitim yapan kişilerin mahkûm edildiği, ancak bu olayların örgütlü ve yaygın bir hareket niteliği taşımadığı ifade edilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-8).

Koylan, seçim sürecinde halka dinî içerikli vaatlerde bulunulduğu yönündeki iddiaların mahiyetinin ve bu vaatleri dile getiren kişi ya da grupların kimler olduğunun açıklanmasını Valilikten talep etmiştir. Ancak verilen cevapta, bu tür vaatlerin Konya'da yaygın biçimde söylendiği belirtilmekle yetinilmiş; söz konusu iddiaların içeriği ve sorumluları hakkında somut bir bilgi sunulmamıştır. Bu nedenle söz konusu iddiaların söylenti düzeyinde kaldığı ve somut delillerle desteklenmediği anlaşılmaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-10).

Hasip Koylan, Konya ve bağlı kazalarda yaptığı incelemeler sonucunda bölgede teşkilatlanmış ve kitlesel bir irtica hareketinin bulunmadığı kanaatine vardığını açıkça belirtmektedir. Raporda yer alan olayların farklı yerlerde de karşılaşılabilecek nitelikte olduğu ve mevcut hâliyle ciddi bir tehdit oluşturmadığı ifade edilerek şu değerlendirme yapılmaktadır:

"...Buralarda teşkilatlanmış, toplu bir irtica hareketi olmadığına ve vilayetin raporunda bahsettiği hadiselerin büyük kısmının basit ve her yerde her zaman vukua gelebilecek ve hatta vukua gelen hadiseler olduğuna kani oldum. Filhakika çocuklara Arapça tedrisatın hemen her yerde sık sık tesadüf edilen bir suç olduğu ve Karaman ilçesinde bir şahsın kendi iddiasına göre şaka olarak mehdilik iddiasında bulunmasının yirmi bir sene evvel Menemen'de Kubilay'ı şehit eden mehdiye nazaran çok hafif bir hareket olduğu ve yine Karaman ve Seydişehir ilçelerinde görülen medli tarikatının din ile hiç bir alakası bulunmayan ve dindar halk tarafından telin olunan (lanet okuma) zındıkça hareketler olduğu göz önünde tutulacak olursa bunlardan endişeye düşmeğe mahal görülemez. Yine bir iki vatandaşın büyük bir safiyet ve samimiyet ile Demokrat Parti kongresinde dini bazı

dileklerde bulunmasını da izam etmemek lazımdır. Kongre başkanı tarafından bu dileklerin yersiz olduğu delilleri ile izah edilince teklif sahibinin teşekkür ederek tekliflerinden vazgeçmiş olması ve bunların zapta bile geçirilmeye değer mahiyette görülmemesi bunu teyit etmektedir" (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-13).

Koylan, Konya'daki bazı yerel gazetelerde yayımlanan yazıları da değerlendirmeye almaktadır. Bu bağlamda özellikle 10 Mart 1951 tarihli *Meram* gazetesinde yayımlanan ve Ali Fuat Başgil imzasını taşıyan "İrtica Yaygarası" başlıklı yazıyı örnek göstermektedir. Söz konusu yazıda, bir restorasyon devrinin açılması gerektiği; başka bir ifadeyle inkılap hareketleri sonucunda ortaya çıkan mevcut durumun yeniden gözden geçirilmesi, olumlu ve olumsuz yönlerin ayrıştırılması ve "hakiki inkılabın" yozlaştırıcı unsurlardan arındırılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede Medenî Kanun'un eleştirilmesinin irtica olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmekte; söz konusu kanunun özellikle aile yapısına zarar verdiği, evlenme ve miras düzenlemelerinin Türk aile hayatını olumsuz etkilediği iddia edilmektedir.

Koylan, bu görüşlerin içerdiği öneri ve değerlendirmelerin son derece hassas ve tehlikeli nitelikte olduğunu vurgulayarak, bunların dikkatle ele alınması gereken bir zihniyetin göstergesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-14). Ayrıca, bu tür fikirlerin akademik çevrelerde tartışılması ile yerel basın aracılığıyla geniş kitlelere sunulması arasında önemli bir fark bulunduğunu belirten Koylan, devamında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Makalede izhar olunan bu kanaat suç teşkil etmeyen ve belki de çok mahdut bazı hükümler için bir dereceye kadar faideli görülebilen fikirler telakki olunabilirse de Fuat Başgilin muarızları haklı olarak bu konuların ilmi bir mecmuada neşredilmesi ve yahut üniversitede kürsüden talebeye hitap edilmiş olması ile bunlar hakkında verilecek hükmün yapıldığı gibi Konya'da bir gazetede neşri ve Ali Fuat Başgil'in bu yazısının ayrıca bir beyanname halinde bastırılarak köylere kadar dağıtılması dolayısıyla verilecek hüküm arasında çok büyük fark bulunduğunu beyan ve bunların çok tehlikeli ve zararlı teşebbüsler olduğunu belirterek münevver bir vatandaş olarak tanınmış olan Profesör Fuat Başgil'in önümüzdeki devrede milletvekilliğine seçilmek için halka hoş görünmek gayretiyle böyle bir harekete giriştiğini ileri sürmektedirler. Bu gün münferit ve zararsız görülen hadiselerin telkinler, tahrikler tesiriyle birleşip büyümesi, yayılması ve tehlikeli bir hal alması ihtimali daima mevcuttur" (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-15).

Koylan, Bozkır ilçesinde kadar giderek yaptığı incelemede Tahir Yıldırım adlı şahsın, doğrudan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a hitaben bir mektup kaleme aldığını ve bu mektubu 24 Kasım 1950 tarihinde taahhütlü olarak postaneye verdiğini tespit etti. Yıldırım ile yapılan görüşmede, Medeni Kanun gerekçesindeki bazı ifadelerin İslâm dini ve fıkhını küçülttüğünü düşündüğünü belirterek bu mektubu kaleme aldığını itiraf ettiği belirtildi (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-16). Bu mektubu Cumhurbaşkanı Bayar'ın okuması ihtimal dâhilindedir. Nitekim Bayar, daha 10 Ocak 1951 tarihinde üniversite öğrencileriyle yaptığı görüşmede, çeşitli çevrelerden kendisine mektuplar geldiğini belirterek şu ifadelerde bulunmaktaydı:

"*Bugünkü rejimimizin en esaslı umdesi laikliktir. Laiklik esasına bağlı kalacağız. Tatbikatta ifrat nazariyesinden kendimizi kurtaramadığımız anlaşılmaktadır. Laiklik din aleyhtarlığı tarzında telelkiye uğramıştır. Hakikat böyle değildir. Bunun nazariyelerinden üniversitede benim bahis etmekliğime mahal yoktur. İfrat cihetlerini tadil suretiyle hükümet bu hususta bazı kararlar aldı. Bunun manasını anlamayan bazı unsurlar cesarete geldiler. Bu bir hakikat. Öteden beri alışıldığı üzere dini, siyasete alet etmek isteyenler ve bu suretle şahsi şöhret yapmak isteyenler gayrete geçtiler. Hakikatte Atatürk inkılaplarını muhafaza etmek Türk camiası içerisinde medeni yaşamak ve her vatandaşın namus ve şeref borcudur. Bu mesele de gayet kat'i ve ciddi hareket edeceğiz. Bize şimdiye kadar olmadığı gibi müracaatlar var. Bana mektup yazıyorlar, onların istedikleri yapılırsa derhal yüz elli sene geri gideriz. Pazarı cumaya çeviriniz diyorlar. Medeni âleme karşı arka çeviremeyiz. Kadın, erkek müsavi olamaz diyorlar, kadını yeniden eve kapatmak istiyorlar. Veraset meselesi var, onlara göre Medeni Kanunu kâfi değil... Bugün hükümette bulunanların bir kısmı Atatürk'le diz dize oturup karar vermiş insanlardır. Diğerleri de ona yetişememiş iseler de inkılapların muhafazası için namus ve şerefleri üzerine yemin etmişlerdir... Endişeye mahal yoktur. Hükümet kat'i tedbirler almıştır. İnkılaba karşı duracak insanların ancak kafaları kırılır*" (BCA, 30.1.0.0.13.76.1).

İstihbarat ekibinin Koylan'a verdiği bilgilere göre, Konya halkı genel olarak dindar bir yapıya sahiptir. Medenî nikâha yeterli önem verilmediği, imam nikâhı ve senede dayalı evliliklerin yaygınlığını koruduğu belirtilmektedir. Buna karşın bazı geleneksel eğlencelerin varlığını sürdürdüğü de anlaşılmaktadır. Said Nursi'nin (Bediüzzaman) etkisinin Konya'da güçlü olduğu, onun tarafından kaleme alınan Risale-i Nur külliyatının bazı çevrelerce aşırı dinî görüşleri teşvik eden bir araç olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir. Yaklaşık otuz nüsha olduğu belirtilen bu eserlerin 15–20 sandık içerisinde yüzlerce cilt hâlinde satıldığı ve İstanbul ile Isparta'da basıldığı tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra, Necip Fazıl Kısakürek'in yayımladığı *Büyük Doğu Mecmuası*'nın da dindar kesim tarafından ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır. Konya emniyet teşkilatının ise personel yetersizliği, kurumsal zafiyet ve halkla ilişkilerdeki yetersizlikler nedeniyle etkisiz bir görünüm sergilediği vurgulanmaktadır (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-34).

Koylan, raporun sonunda yaptığı genel değerlendirmede, Konya'da dinî taassubun belirli ölçüde yaygın olduğunu, ancak bunun henüz örgütlü bir irtica hareketine dönüşmediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, dindar gruplar, gençlik teşkilatları, İstanbul'dan gelen mecmualar ve bazı ideolojik çevrelerin yanı sıra çıkar gruplarının etkisiyle dinî hassasiyetlerin birleşerek büyüme potansiyeli taşıdığı ve bu ihtimalin dikkate alınarak gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-37). Koylan'a göre alınacak tedbirler kapsamında, hükümetin bu tür eğilimlere karşı tutumunun açık biçimde ortaya konulması ve gerekli önlemlerin süratle uygulanması gerekmektedir. Ayrıca Konya emniyet teşkilatının mevcut zafiyetleri giderilerek kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bunun yanında, dinî eğitimin

kurumsal bir çerçevede ele alınması, imam, hatip ve vaizlerin sistemli biçimde yetiştirilmesi ve ilahiyat fakültesinin faaliyete geçirilmesi önerilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-38).

Konya ve çevresi, uzun tarihsel süreç içerisinde dinî hayatın güçlü olduğu, çok sayıda tarihî cami ve dinî yapısıyla Selçuklu mirasını taşıyan bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Koylan'ın değerlendirmesinde, dinî bilgi eksikliğinin özellikle genç kuşakları hurafeler ve aşırı dinî yorumlar karşısında daha açık hâle getirdiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle, Konya ve çevresinde halkın dinî hayatını yönlendiren mevcut hoca ve vaizlerin yerine, daha sistemli ve güvenilir dinî bilgi aktarımı sağlayabilecek kişilerin görevlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Raporda ayrıca, özellikle büyük camilerde ve nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerinde cuma günleri bu tür rehberlik faaliyetlerinin sürdürülmesi ve radyo yayınları aracılığıyla halkın dinî konularda bilgilendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.103.675.13-38).

Bu çerçevede Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan'ın Konya'da yürüttüğü inceleme ve değerlendirmeler, erken 1950'li yıllarda "irtica" olgusunun somut ve örgütlü bir tehditten ziyade, devletin güvenlik ve rejim hassasiyetleri doğrultusunda potansiyel bir risk alanı olarak ele alındığını göstermektedir. Raporda yer alan tespitler, münferit dinî yansımalar ile bireysel taleplerin uygun siyasal ve toplumsal koşullarda genişleyebileceği yönündeki kaygının devlet aklı üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, irtica söyleminin gerçekleşmiş olaylardan çok, muhtemel gelişmelere karşı önleyici bir denetim anlayışı çerçevesinde şekillendiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sonuç

Uzun yıllar iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde dinî hayatın sıkı bir idarî kontrol altında tutulması, çok partili döneme geçişle birlikte bastırılmış taleplerin görünür hâle gelmesine yol açmış; bu görünürlük ise kısa sürede "irtica" kavramı etrafında yoğunlaşan bir tartışma zeminini beraberinde getirmiştir. 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidarıyla birlikte ortaya çıkan dinî canlanma, Konya gibi tarihsel ve kültürel açıdan dinî referansları güçlü kentlerde merkezî idare açısından özel bir hassasiyet alanı yaratmıştır. Ancak Konya örneğinde, sahadaki gerçek durum ile idarenin ve kamuoyunun algısı arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Yerel düzeyde gözlemlenen olayların sayıca sınırlı, örgütsel bütünlükten yoksun ve büyük ölçüde münferit nitelik taşımasına rağmen, bunların ulusal basın ve bürokratik raporlar aracılığıyla rejim karşıtı bir tehdit çerçevesi içine yerleştirildiği görülmektedir. Bu durum, "irtica" kavramının çoğu zaman gerçekleşmiş bir tehlikeden ziyade ihtimal ve endişe üzerinden tanımlandığını ortaya koymaktadır.

Mülkiye Başmüfettişi Hasip Koylan tarafından hazırlanan rapor, fiilî bir irtica hareketinin varlığını ortaya koymaktan ziyade, merkezî idarenin Konya'daki siyasal ve toplumsal gelişmeleri nasıl algıladığını gösteren önemli bir idarî belge niteliği taşımaktadır. Raporda dile getirilen değerlendirmeler, Konya'da bütüncül ve örgütlü bir irtica hareketinin bulunmadığını açıkça ortaya

koymaktadır. Buna karşılık devletin esas kaygısının, dinî hassasiyetlerin uygun rehberlikten yoksun kalması hâlinde farklı aktörler tarafından yönlendirilebilme ihtimali üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Konya'da yaşanan sınırlı hadiseler karşısında müfettiş görevlendirilmesi ve bakanlık düzeyinde kamuoyuna açıklama yapılması, Demokrat Parti iktidarının din meselesinde temkinli bir siyaset izlediğini göstermektedir. Özellikle olayların parti teşkilatlarıyla ilişkilendirilmemesine yönelik vurgu, DP'nin hem laik çevrelerin tepkisini yatıştırma hem de muhafazakâr tabanla arasındaki dengeyi koruma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, DP'nin laiklik ilkesini tümüyle gevşeten bir siyasal çizgiden ziyade, kontrollü bir açılım ve sınırlı serbestlik anlayışı benimsediğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak 1951 Konya örneği, erken Demokrat Parti döneminde irtica tartışmalarının çoğu zaman fiilî bir toplumsal hareketten ziyade, geçmiş tek parti deneyiminin yarattığı siyasal hassasiyetler, bürokratik refleksler ve basın söylemleri üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Hasip Koylan Raporu ise bu algının devletin iç denetim mekanizmaları tarafından nasıl yeniden değerlendirildiğini ve yeniden çerçevelendirildiğini ortaya koyan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle çalışma, DP iktidarının ilk yıllarında laikliğin uygulanış biçimini, merkez–taşra ilişkilerini ve "irtica" kavramının güvenlikçi bir söylem olarak nasıl üretildiğini anlamaya katkı sunmaktadır.

Kaynaklar

Afşar, E. (2019). Türk politik tarihinde Demokrat Parti ve 1946 programı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4*(8), 273–295. https://izlik.org/JA62BL49CE

Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (S. C. Karadeli, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Özgün eser 2003'te yayımlanmıştır).

Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasî ideolojiler*. İletişim Yayınları.

Cumhuriyet. (1951, 13 Mart). Konya D.P. kongresine dair ileri sürülen iddialar. *Cumhuriyet*, 1–4.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. İmge Kitabevi.

Fenik, M. F. (1951, 13 Mart). İrtica asla baş kaldıramaz. *Zafer*, 1–3.

Kırkpınar, L. (2018). Demokrat parti (DP) ve din-siyaset ilişkisi (1946–1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18*(36), 349–359. https://izlik.org/JA77XS28XP

Koca, B. (2023). Ellili yıllarda merkez sağ: Demokrat Parti'nin özgürlük ile istismar arasındaki dinî politikaları. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1950'li yılları* (ss. 293–319). İletişim Yayınları.

Koçak, C. (2010). *İkinci parti: Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945–1950)* (Cilt 1). İletişim Yayınları.

Levent, R. (2021). 'İrtica' ve 'ruhsuz madde' dikotomisi arasında Demokrat Parti'nin din politikası (1950–1960). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 73–91. https://izlik.org/JA43WW55CC

Özipek, B. B. (2005). İrtica nedir? T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* (Cilt 6, ss. 236–244). İletişim Yayınları.

Son Posta. (1951, 13 Mart). Konya'da D.P. aleyhine siyasi bir komplo meydana çıkarıldı. *Son Posta*, 1–7.

Son Telgraf. (1951, 13 Mart). Konya'da D.P. kongresindeki irticai tekliflerin mahiyeti. *Son Telgraf*, 1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1951). 30.10.0.0/103.675.13 numaralı belge.

Türkmen, İ., & Tekinsoy, B. (2021). Ahmet Emin Yalman'ın 'kızıl ruhlu kara kuvvet' yazısı ve Konya'daki akisleri. *Türk Dünyası Araştırmaları, 127*(250), 205–230. https://izlik.org/JA93DH24MM

Ulus. (1951, 14 Mart). Konya D.P. kongresinde ortaya atılan bazı dilekler. *Ulus*, 1–4.

Yalman, A. E. (1951, 12 Mart). Kızıl ruhlu kara kuvvet. *Vatan*, 1–5.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. S. Gönen, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1993'te yayımlanmıştır).